

Dodatek
k oponentskému posudku diplomové práce Pavlína Jiranové
*Morfologická a syntaktická charakteristika českých číslovek vyjadřujících počet entit,
jejich souborů a druhů*

Prohlašuji,
že jsem dne 13. srpna odeslal elektronickou verzi přiloženého posudku e-mailem diplomantce,
že mi dne 27. srpna diplomantka poslala e-mailem odpovědi na mé dotazy v posudku uvedené
a že jsem její odpovědi shledal zcela uspokojivými.

Dále prohlašuji,
že na základě toho se připojuji k návrhu vedoucí práce dr. Zikánové doporučit uznání této práce jako
práce rigorózní (titul PhDr.).

V Praze 28. srpna 2008

Robert ADAM, Ph.D.

Oponentský posudek diplomové práce Pavlína Jiranové
*Morfologická a syntaktická charakteristika českých číslovek vyjadřujících počet entit,
jejich souborů a druhů*

Předložená diplomová práce

- je pozoruhodná svým rozsahem

Jde o dvě stě stran souvislého, soudržného textu, zpracovávajícího rozsáhlý, detailní, promyšlený a pečlivý materiálový výzkum. Jeho výsledky předkládá v tabulkách a komentuje, není přetížena prezentací dokladů, ve výkladu se zbytečně neopakuje ani nic podstatného neopomíjí. Má přehlednou stavbu využívající desetinného třídění, jedinou drobnou kompoziční vadou je nejednotné zařazování dílčích závěrů (kap. II.1 své shrnutí nemá, kap. II.2 ano).

- je takřka vzorová ve své formě

Diplomantka vede výklad v jasném, strohém odborném stylu, formulačních nedostatků je minimum. V celé práci jsem našel pouhé tři evidentní interpunkční chyby a jednu chybu tvaroslovnou, ani překlepů není mnoho. Na s. 123 je nesprávně užíváno termínu „*proprium*“, namísto „*cirkumstantiva*“ autorka důsledně píše „*cirkumstantiva*“. Neobvykle působí nesjednocené psaní vyhledavač/vyhledávač (obojí více než jednou), filosofie/filozofie a universální/univerzální.

- se zabývá důležitým tématem

Morfologické vlastnosti číslovek (zejména těch typů, které jsou předmětem výzkumu této práce), jejich syntaktické chování i jejich vzájemné významové odstiňování, nebo naopak splývání představují mimořádně složitou součást českého jazykového systému. Autorka práce provedla výzkum mnoha jazykových jevů, které v česky psaných textech nepatří vždy jen k okrajovým a kterými se dosavadní gramatické popisy nezabývaly.

- je zpracována metodologicky vhodně

Práce je založena na výzkumu korpusu psaných českých textů; v případech jevů, které korpus dokládá nedostatečně, se obrací k dokladům internetovým. Diplomantka výborně zvládá metodiku práce s korpusem, filtrování i výpočty. Jak sama uvádí, práce je založena převážně deskriptivně a jen místy se pouští do hodnocení jednotlivých doložených jevů. Osobně bych dal přednost hodnocení důkladnějšímu – to však nebudíž chápáno jako výtka.

- přináší řadu dobře podložených relevantních zjištění (např. že ustrne-li celý složený číslovkový výraz, pak jen on sám, nikoli jméno počítaného předmětu), zajímavých pozorování (např. významové dvojakosti číslovek typu *čtvero* ve spojení s názvy souborů entit) a bystrých interpretací (např. dokladů typu *za sedmery horami*)

- naproti tomu vyvolává některé otázky a námítky (viz níže)

- splňuje požadavky kladené na diplomové práce a zaslouží si hodnocení stupněm výborně. Některé části práce by měly být publikovány a/nebo vtěleny do korpusově založeného gramatického popisu češtiny. Nikoli tedy v rámci standardního procesu obhajoby diplomové práce, nýbrž právě jako poznámky či rady pro další využití práce nebo její pokračování uvádím nyní své připomínky poněkud důkladněji, než je obvyklé, a v druhé osobě.

- 1) Nejslabší je Vaše práce tam, kde opouštíte gramatiku ve prospěch sémantiky. Jde o rozlišování významů počtu kusů/souborů od počtu druhů. Přistupujete k němu tak, že za počet druhů označujete všechna užití, v nichž jde o počet kusů/souborů a zároveň počet druhů, jinými slovy počet kusů/souborů, z nichž každý je jiného druhu. To je podle mě principiálně špatně. U konkrétních substantiv by bylo třeba rozlišovat tři významy: kusový/souborový, druhový a oba zároveň (nikdo, ani K. Hausenblas přitom netvrdí, že pro třetí zmíněný význam existují nějaké speciální číslovky). Tak jako u prostého počtu kusů/souborů nesejde mluvčímu na tom,

kolika jsou druhů, u významu čistě druhového nesejde na tom, o kolik jde kusů. *Dvoje/i noviny* ve smyslu „dva výtisky, každý jiného titulu“ rozhodně nelze pokládat za druhový význam nejen proto, že jde zároveň o počet kusů, nýbrž i proto, že titul není druh. Kdybych se setkal s textem začínajícím *Každé ráno čtu dvoji noviny*, asi bych si domyslel *tištěné a internetové*; za *V trafikce prodávají dvoji noviny* bych čekal *seriózní i bulvární*; rozhodně ne *Lidové a Hospodářské*. *Dvoji schodiště* v opravdu druhovém významu jsou např. *dřevěná a kamenná*. U abstrakt se tyto významové rozdíly poněkud rozmlžují, ale ani např. Váš příklad *dvoji občanství* nemá druhový význam: jde prostě o to, že dotyčný je občanem dvou zemí, tzn. že má dva „kusy“ občanství, oba stejného druhu. Vlastně je velmi těžké vymyslet, co by to bylo občanství různého druhu: snad svobodné versus s omezenými právy? Toto scestné pojetí druhu pak bohužel znehodnocuje nejen celou kapitolu II.3.5, která je detailnímu výzkumu významu včetně jeho statistického zpracování věnována, nýbrž i mnohé z dalších kapitol, např. III.2. Kdybych měl vyvodit závěry z Vašich v práci uvedených dokladů, došel bych k tomu, že a) o počtu druhů hovoříme velmi zřídka, b) počet souborů vyjadřujeme zpravidla číslovkou souborovou, a jsou-li ony soubory různých druhů, pak tuto skutečnost nevyjadřujeme žádným číslem, tj. ty druhy nepočítáme, nýbrž specifikuje (při *ruce dvoje kleště, skřípací a tahací*).

- 2) Vaše kritika Hausenblasova vymezení číslovek se mi proto navzdory značnému argumentačnímu úsilí a pečlivým statistikám nejeví jako přesvědčivá a i po přečtení Vaší práce si myslím, že rozlišovat souborové a druhové číslovky je rozumné. (Dokonce se mi zdá, že Vaše výsledky, upravíme-li pojetí druhového významu ve výše uvedeném smyslu, oprávněnost tohoto rozlišování potvrzují.) Vhodné by tu podle mě bylo užití pojmu základní/primární funkce: základní funkcí číslovek typu *čtvery* by bylo vyjadřovat počet souborů, resp. počet kusů substancí pojmenovaných pomnožnými substantivy; vyjadřovat počet druhů by bylo jejich funkcí vedlejší. Doložila jste i vyjádření počtu druhů číslovkami základními – a nevedlo Vás to k tomu, abyste jim říkala druhové. Je vlastně otázka, když řadíte *čtvery* i *čtveré* do jedné skupiny číslovek a celkově v ní nacházíte převažující význam počtu souborů (navzdory formulaci v druhém řádku s. 102), proč tu skupinu celou neoznačujete jako číslovky souborové.
- 3) Ještě jedna terminologická poznámka: tím, že nahradíte termín „číslovky úhrnné“ přesnějším termínem „číslovky typu *čtvero*“, nabouráte terminologický systém, v němž jsou druhy číslovek pojmenovávány podle svého významu. Pak už se pochopitelně nabízí rezignovat i na další vžitá termíny a prostě mluvit o „číslovkách typu *čtvery*“, „číslovkách typu *čtvrtý*“ a „číslovkách typu *čtyřikrát*“. Je to rozumné?
- 4) Za obecnou chybu Vaší práce dále považuji absolutizaci materiálu. Projevuje se v tom, že doložené významy prohlašujete za jediné možné (výše uvedený příklad se schodišti, na s. 179 se píše „vždy“). Zčásti (naštěstí opravdu jen zčásti) dále podléháte představě, že všechny doklady jsou stejně relevantní, a zdráháte se je označit za chybné, nevhodné, nenoremní apod. V příkladech 632 a 633 na základě toho, že jste našla zjevné chyby v užívání souborových číslovek (629–631), vlastně s chybou počítáte při interpretaci jako s rovnocennou možností, a dokonce uvádíte, že *čtvery* ve spojení se jménem označujícím párový orgán má „dvoji význam“. Nemá: připustíte-li, že *čtvery* znamená i „čtyři“, pak budete muset přijmout, že jelikož si občas někdo splete slova *zkušenost* a *skutečnost*, je v češtině „skutečnost“ jedním z významů slova *zkušenost*. Podobně na s. 47: tvary *dva a půl/čtvrt* a *dvě a půl/čtvrt* se možná „dají užít se jmény všech rodů“, ale je to snad kultivované, noremní, gramatické? Konečně na s. 120 berete vážně sedm „barokních“ spojení typu *čtvery gumové návleky* a necháváte si jimi zkreslit statistiku, na s. 150 pak nadhazujete otázku, zda nejde o překlep. Ovšemže jde; při psaní tohoto posudku se mi to potvrdilo, když mi pravopisná kontrola editoru Word 2000 tvar *čtvery* soustavně podtrhávala.
- 5) Mezi číslovky základní není vhodné započítávat tzv. číslovky velikostní (*čtvrtmilionový*). Důvodem, proč je tam řadíte, je, „že se jedná pouze o transformovaná vyjádření prostého počtu“ (s. 21). Podle stejné logiky byste musela číslovku ve spojení *dva příchody* označit jako násobnou, protože jde přece pouze o transformaci vyjádření *přijít dvakrát*. Ale hlavně: na rozdíl od všech ostatních devíti skupin základních číslovek ve Vašem pojetí zde substantivum,

- s nímž se takováto číslovka spojuje, není jméno počítaného předmětu: ve spojení *čtvrtmilionový dluh* se nepočítají dluhy, nýbrž koruny (eura, dolary...).
- 6) Na s. 64–65 mě udivuje Váš předpoklad, že ve spojeních typu *čtyři celé šest desetin kilogramu* se nepočítají kilogramy, nýbrž „jednotky“. Proč proboha? Vždyť jak uvádíte, MČ2 předepisuje femininní „jednu celou“ pro abstraktní počítání beze jména počítaného předmětu, nikoli pro počítání předmětů, jejichž jména mají své rody. *4,6 kg* jsou „čtyři celé (kilogramy) a šest desetin (toho pátého, neúplného) kilogramu“. Stejně zarážející pro mě je Vaše základní, domněle bezpříznakové čtení *5,2 t* jako „pět celých dvě tuny“ (s. 61) a *2,5 m* jako „dvě celé pět metru“ (s. 176). Ta falešná skladební dvojice *dvě tuny* Vám nevadí? V druhém spojení pak tvar *metru* není řízen ničím. Z hlediska jazykové kultury, tedy z hlediska přesnosti vyjádření a pohodlí adresáta, není vynechávání slova *desetin* nic jiného než lenost mluvčího.
 - 7) Nerozumím tomu, co by mělo být „různou měrou neobvyklého“ na spojeních jako *evduje se posledních dvacet zazvonění* nebo *dvě znásilnění, čtyři vydírání a pět loupeží* (s. 159). Jakými jinými číslovkami byste to chtěla počítat? Nebo má snad jít o jména nepočítatelná – i ve významu instance děje?
 - 8) Věty v příkladech 124–126 mi nezní „naprosto přijatelně“, jak píšete, nýbrž naopak naprosto nepřijatelně. Co s tím uděláme?
 - 9) Slovo *pětka* ve spojení *pětka hokejistů* není „jméno pro číslici“ (s. 21, 175), ba ani „jméno pro skupinu entit“, neboť zdaleka ne každá skupina pěti hokejistů je *pětka*; ve skutečnosti je to termín, nejde tedy o vhodný příklad. A trváte na svém jistě elegantním a jednoduchém řešení, totiž nepovažovat *pětku* za číslovku, vždy když nenásleduje jméno počítaného předmětu, i v případech jako dejme tomu *Pětka klisen se pásala na louce, a když padl výstřel, celá pětka se dala do zběsilého běhu?* Vždyť jde stále o tyž význam, tytéž morfologické vlastnosti a touž syntaktickou funkci.
 - 10) Doklad č. 72 obsahuje sloveso v neutru proto, že podmětem je předložková fráze.
 - 11) Na s. 96 uvedená „jedna z možností“ zapojování číslovky *sto* „se stem dětmi“ není možnost ani noremní, ani gramatická. Totéž platí o dokladech 439–443, uvedených tamtéž a týkajících se číslovek úhrnných. Nejde o žádnou „shodu manifestovanou tvarově“ (vždyť se neshoduje rod ani číslo), nýbrž o atrakci. A atrakce je chyba.
 - 12) Jaképak *po toliku tmě* (s. 95)? Lokál číslovky *tolik* je přece *tolika*.
 - 13) Doklad č. 245 neobsahuje nesoulad mezi podmětem a přísudkem, nýbrž mezi jmennou částí přísudku (plus podmětem) a sponou. Možná by obecně stálo za to zkoumat vedle shody přísudku s podmětem právě i shodu uvnitř verbonominálních přísudků.
 - 14) Gen. pl. v dokladech 252 a 253 není dán tím, že entita „případ“ se na rozdíl od entity „metr“ obvykle nedělí na menší části (i když je to hezká teorie), nýbrž tím, že autorovi nedopatřením z vyjádření vypadlo slovo „procent“.
 - 15) Varianty typu *dvadvacet* sice nemají jedničku na konci, ale jako konkurenční možnost ve Vaší statistice konkurence typů *dvacet dva lidé* a *dvacet dva lidí* citelně scházejí.
 - 16) Skrývají se ve Vaší statistice užívání číslovek typu *jeden/jedna a půl, dva a půl* i doklady psané dohromady (*jedenapůl*), nebo jste je opomněla? Že by neexistovaly, se mi nechce věřit. A proč jste nezkoumala spojení typu *dva a tři čtvrtě*?